

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ВТОРИННОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Г.О. Горбань

доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри психології

Запорізький національний університет

ggalina.ua@gmail.com

Горбань Г.О. Теоретичні аспекти сучасних досліджень вторинної соціалізації особистості. Стаття присвячена теоретичному аналізу специфіки процесів соціалізації особистості дорослої людини на підставі здобутків сучасних досліджень у цій сфері. Визначено основні тенденції наукових пошуків, сформульовано завдання актуальних психологічних досліджень з цієї проблематики за нових суспільних умов життєдіяльності людини. Виокремлено інтерпретації змісту вторинної соціалізації та показано, що дослідження окремих контекстів процесів соціалізації спрямоване, з одного боку, на розкриття специфіки динаміки опанування вимог, що висувуються до особистості в межах певної сфери життя, а з іншого, – на вияви особливостей трансформацій соціальності відповідно до нормативностей, що транслюються в цій сфері. Проведено загальний аналіз сучасних досліджень з проблеми вторинної соціалізації, який засвідчив, що, з одного боку, існує нагальна потреба наукового аналізу цього феномену, а з іншого, – дослідження певною мірою мають фрагментарний характер. Відзначено необхідність дослідження контекстів вторинної соціалізації (ресоціалізації) професійної діяльності в освітній сфері, яка є основним інститутом соціалізаційних впливів на особистість.

Ключові слова: соціалізація, особистість, соціалізація дорослих, вторинна соціалізація, професійна соціалізація, життєдіяльність.

Gorban, G.O. Theoretical aspects of modern studies of personality' secondary socialization. The article is devoted to the theoretical analysis of the specifics of adult' socialization processes based on the achievements of modern research in this field. The basic tendencies of scientific researches have been determined, the problem of actual psychological researches on this problem in the new social conditions of human life has been formulated. The interpretation of the content of secondary socialization has shown, that the study of certain contexts of socialization processes is directed, on the one hand, to the disclosure of the specificity of the dynamics of mastery of the requirements put forward to the individual within a certain sphere of life, and on the other hand – to reveal the peculiarities of the transformations of sociality in accordance with normativity, which broadcast in this area. The inconsistency between the use of the concepts of "secondary socialization" and "resocialization" has been analyzed and two tendencies of their application have been singled out: as specific in the meaning of the concepts having a special context of application, and as a synonymic series. The analysis of the variety of definitions of secondary socialization emphasizes the complexity of its definition precisely because there is always a need to clarify and justify the boundary between primary socialization and secondary one, the specificity of its relationship with resocialization. A general analysis of modern studies on the problem of secondary socialization has shown that, on the one hand, there is an urgent need for scientific analysis of this phenomenon, and on the other hand, studies to a certain extent have a fragmentary character. The main characteristic of secondary socialization of the person under the modern conditions of human life is its practically unpredictable nature. So, there is the urgent need to study the context of secondary socialization (re-socialization) of professional activity in the educational sphere, which is the main institution of socialization influences on the personality.

Keywords: socialization, personality, socialization of adults, secondary socialization, professional socialization, livelihoods.

Постановка проблеми. Проблема соціалізації в сучасних умовах вимагає її осмислення на рівні науки з метою врахування значущості збереження базових цінностей життя людини у певному соціумі та інтеграції нових цінностей саморозвитку цілісної системи суспільних відносин. Значущість всебічного вивчення процесів соціалізації зумовлена тим, що сьогодні особистість формується та розвивається, з одного боку, в умовах всеохоплюючої глобалізації суспільних відносин у світі, а з іншого, – за активізації процесів глокалізації. Саме ці два процеси концентрують у собі різноманіття суперечностей, що наявні в усіх сферах функціонування сучасного суспільства. Проблему дослідження відношень глобального та локального пов'язують переважно з англійським соціологом Р. Робертсоном, який з метою позначення

процесів глобалізації локального і локалізації глобального та синтезуючи значення термінів «транснаціональне», «трансрегіональне», «транскультурне» увів термін глокалізація. Сьогодні, коли глобальні суб'єкти економічного, науково-технологічного розвитку все більше враховують місцеві (соціальні) умови, а окремі члени суспільства в реальному часі через засоби масової комунікації все більше впливають на глобальний світ, ця комбінація (global+local) набуває все більшого розвитку [цит. за 1]. За таких умов особистість має постійно вирішувати завдання щодо переосмислення існуючих (застарілих) нормативів і стереотипів життя, зміни їх шляхом формування нових цілей та засобів власного актуального життєздійснення у стрімкому, складному й нестійкому світі, а також шляхом постійного розвитку й трансформації соціальних здібностей як провідного інституалізуючого конструкта зрілої особистості [13]. Повноцінна самореалізація людини вимагає сформованої здатності до свідомого й самостійного знаходження свого професійного й життєвого шляху, активного й творчого самоствердження, адекватної орієнтації в соціальному вирі складних взаємозв'язків і взаємовідносин.

Нові суспільні умови життєдіяльності людини актуалізують необхідність перегляду концептуальних основ і характеристик процесу соціалізації, визначення базових критеріїв соціалізованості, усвідомлення нових ціннісних та ідентифікаційних орієнтирів, які становлять основу адекватного входження індивіда в соціальне життя. Усе це ставить перед соціально-психологічною наукою складні теоретичні та практичні завдання щодо досліджень всього комплексу змін, які притаманні сучасним соціалізаційним процесам, пошуку нових напрямів, інституцій та умов їх ефективного здійснення. Отже, необхідність наукових досліджень з уточнення та перегляду змісту, механізмів і закономірностей процесу соціалізації особистості, з одного боку, та значуща потреба практики у знаходженні ефективних засобів опанування соціальним досвідом – з іншого, детермінують актуальність дослідження проблеми соціалізації.

Відзначимо характерну під час вивчення соціалізації тенденцію застосування міждисциплінарного підходу й активну інтеграцію методів, що були розроблені в контексті психологічного, соціально-психологічного, соціологічного й філософського аналізу.

Ми вважаємо, що особливо актуальними сьогодні є теоретичні й практичні дослідження особливостей соціалізації дорослої людини, яка надгостро відчуває впливи соціальних змін, що відбуваються; активно задіяна у процесах реформування суспільства; переживає та здійснює трансформації власного соціального досвіду (ставлень, настанов, ціннісних орієнтацій, світогляду). Важливим тут є й те, що дорослі мають значущі впливи на розвиток і становлення соціальності дитини, для якої ця складна, суперечлива і швидка соціальна реальність є природною (дитина іншої не знає). Відтак, ця проблематика особливо стосується освітньої сфери, де складно перетинаються проблеми особистісної та професійної соціалізації дорослого (вторинна соціалізація) та проблеми опанування дитиною нових стандартів інституційної соціальної взаємодії (первинна соціалізація). Для аналізу специфіки процесів соціалізації особистості дорослої людини вважаємо за необхідне охарактеризувати здобутки сучасних досліджень з цієї проблематики, виявити основні тенденції наукових пошуків та сформулювати завдання психологічних практик.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що дослідженню проблеми соціалізації присвячений значний доробок вітчизняних і зарубіжних учених, у якому розкрито загальні теоретико-методологічні, психологічні й соціально-психологічні, соціологічні проблеми становлення особистості, її активна й творча природа, соціальна детермінованість її розвитку. Зокрема, слід назвати таких провідних учених, як: П. Бергер, У. Бронфенбреннер, Ф. Гіддінгс, Е. Дюркгейм, Е. Еріксон, Т. Лукман, Т. Парсонс, Дж. Хоманс; К.О. Абульханова-Славська, Б.Г. Ананьєв, Г.М. Андреева, Л.І. Божович, Л.С. Виготський, О.І. Власова, Є.І. Головаха, І.С. Кон, О.М. Леонтьєв, С.Д. Максименко, В.В. Москаленко, А.В. Мудрик, Л.Е. Орбан-Лембрик, Б.Д. Паригін, А.В. Петровський, А.А. Реан, Є.Ф. Рибалко, С.Л. Рубінштейн, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко, Д.І. Фельдштейн, Ю.М. Швалб та ін.

Вивчення проблем соціалізації дорослих є предметом спеціальних наукових досліджень, більшість яких спрямована на вивчення її окремих контекстів, а саме: професійна соціалізація, соціалізація в процесі навчання в закладах вищої та післядипломної освіти дорослих, соціалізація в період завершення трудової діяльності. Сьогодні досить популярним стає напрям щодо вивчення політичної, правової та економічної соціалізації особистості.

Більшість учених погоджується з тим, що вторинна соціалізація є специфічним процесом соціалізації дорослих, але активно дискутуються проблеми щодо визначення її змісту, меж та

особливостей дослідження. Кардинальні зміни як у глобальному, так і в локальному вимірах, вимагають наукової конкретизації понятійно-термінологічного апарату дослідження соціалізації особистості дорослих з урахуванням актуальної ситуації, розширення пошуків щодо шляхів вирішення основних проблем, які виникають під час становлення особистості та її подальшої взаємодії з іншими в соціальному просторі життєдіяльності, з метою конструювання та побудови ефективних технологій забезпечення й супроводу соціалізації протягом життя людини в усіх сферах її соціальних контактів.

Мета статті: теоретичний аналіз основних тенденцій соціально-психологічного дослідження соціалізації дорослих у контексті вторинної соціалізації особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. Проведений нами ретроспективний аналіз досліджень щодо визначення й обґрунтування феномену соціалізації як за умов стабільності соціальних відносин, так і за умов сучасного нестабільного, невизначеного світу, дає змогу відзначити, що соціалізацію розуміють: 1) як процес розвитку та становлення соціальності індивіда шляхом поступового освоєння соціальних ролей; 2) як процес засвоєння цінностей і норм соціуму задля адаптації в ньому; 3) як інтеграцію в соціум, взаємодію з ним через механізми ідентифікації; 4) як інтеріоризацію культурних норм завдяки оволодінню різноманітним форм діяльності та взаємин, які послідовно ускладнюються; 5) як процес формування та розвитку соціальних здібностей особистості.

На думку Ю.М. Швалба [5], соціалізацію доцільно розглядати як процес набуття здатності до самостійної побудови і відтворення систем соціальних зв'язків і відносин. Іншими словами, у процесі соціалізації індивід поступово стає суб'єктом різних відносин, а якість цих відносин характеризує його особистість.

Стосовно вторинної соціалізації більшість дослідників погоджується з тим, що це специфічний, похідний від первинної соціалізації процес. Однак стосовно інтерпретації змісту увага акцентується на різних контекстах і механізмах соціалізаційних змін. Відтак, дослідження соціально-психологічних особливостей процесу соціалізації дорослих вимагає певної визначеності щодо питання періодизації, а воно є досить дискусійним і неоднозначним. Загальний аналіз думок з цієї проблеми дає змогу відзначити відсутність єдності щодо визначення меж окремих етапів становлення і розвитку людини у певному соціумі та змістового наповнення кожного етапу. Найбільш гострі розбіжності стосуються розподілу процесу соціалізації на первинну і вторинну. Але, відзначимо, що більшість дослідників погоджується і з таким поетапним розподілом, і з розумінням вторинної соціалізації як специфічного процесу соціалізації дорослих, спрямованого на зміну уявлень, сформованих в рамках першої стадії соціалізації особистості, однак на цьому єдність закінчується.

Детальний аналіз процесів соціалізації в цілому та вторинної соціалізації конкретно з позицій феноменологічної соціології знання у поєднанні з традицією американської соціальної психології здійснюють П. Бергер і Т. Лукман [10]. У процесі вторинної соціалізації, як стверджують учені, засвоюється інституційний контекст життєздійснення особистості, а феномен цього процесу виявляється в опануванні певного специфічно-рольового словника, тобто інтерналізації семантичних площин, що структурують буденні інтерпретації та поведінку в межах конкретної інституційної сфери.

Аналіз соціопсихологічного контексту соціалізації особистості, проведений В.І. Докашем, Л.А. Онуфрієвою, І.Л. Рудзевич [8], дав змогу визначити ідентифікацію індивіда як характерну рису соціалізації. Причому у процесі вторинної соціалізації ідентифікація, на їх думку, здійснюється і стосовно конкретного значущого іншого, і шляхом ототожнення себе із «всезагальністю», тобто із суспільством.

У загальному процесі долучення індивіда до соціуму та розвитку його соціально-психологічних характеристик, на думку А.Б. Коваленко, М.Н. Корнева, доцільно виокремити етап первинної соціалізації, що охоплює дві стадії: від народження до початку навчання в школі; від початку навчання в школі до початку соціальної зрілості (вступ у трудове життя і вибір професії). Вторинна соціалізація, відтак, починається з часу вступу в трудове життя і має кілька стадій, які відповідають переходу від одного соціально-вікового статусу до іншого. На етапі вторинної соціалізації головну роль у становленні особистості відіграє праця, хоч значення пізнання і спілкування не зменшується [11].

Теоретичний аналіз, проведений Р.О. Захаркіним [12], дав йому змогу визначити вторинну соціалізацію як один із базових соціальних процесів у сучасному суспільстві, сутність якого виявляється в ситуативній організації та змінах соціальної надбудови світорозуміння, яка має досить нестійкий характер, але в основі завжди лежить міцний фундамент норм, цінностей, установок певного

суспільства, що сформований в процесі первинної соціалізації. Послідовні зміни суспільного життя та позицій людини в ньому спричиняють головний результат вторинної соціалізації, а саме зміну уявлень про соціальну реальність.

Розкриття змісту вторинної соціалізації має досить широке коло його інтерпретацій, а саме: 1) трансформація та оновлення ціннісно-нормативних настанов особистості відповідно до подій, що відбуваються в житті людини (наприклад: [20]); 2) урізноманітнення соціальних груп, спільнот та інституцій як носіїв нових соціальних норм та інтеграція цих норм в особистісні структури, тобто будь-які нові соціальні контакти, що здійснює особистість поза межами сім'ї (наприклад: [4]); 3) конструювання нової соціальної ідентичності, котра визначається і змінюється за результатами змін у соціальному середовищі (наприклад: [3]); 4) розширення кола соціальних відносин та стосунків, які зумовлюють вирішення нових соціальних завдань, тобто розвиток соціальних здібностей і соціальності в цілому [5; 18].

Дослідження окремих контекстів процесів соціалізації в межах визначених сфер життєдіяльності особистості спрямоване, з одного боку, на розкриття специфіки динаміки опанування вимог, що висуваються до особистості в межах цієї сфери, а з іншого, – на вияви особливостей трансформацій соціальності відповідно до нормативностей, що транслуються в цій сфері.

Професійна соціалізація як вторинна соціалізація дорослої людини активно вивчається в контексті опанування професійними нормами й цінностями, входження особистості в професійні групи, характером їхньої діяльності. Тут особливості досліджень виявляються в тому, що центральну позицію займає професійний контекст, а соціалізація є певним механізмом здійснення професіогенезу. Наприклад, під час дослідження професійної соціалізації державних службовців Г.В. Коваль [4] відзначає, що особливість професійної соціалізації полягає в тому, що вона здійснюється на вторинній стадії соціалізації, коли особистість уже сформувалася. Вторинність, за якої здійснюється професійна соціалізація, є джерелом проблемності узгодження інтерналізованих раніше норм, цінностей і стереотипів поведінки та нової нормативності, що вимагає інтерналізації.

Під час дослідження процесів соціалізації в період змін, що пов'язані із завершенням професійної діяльності та набуттям нових соціальних статусів, на перший план виходить проблематика трансформації соціальності, як стимулює опанування новими сферами життєдіяльності. Так, аналіз вторинної соціалізації людей похилого віку Н.В. Ліфарєвої [6] дав змогу визначити її як сукупність процесів соціально-адаптаційного та розвивального характеру, що стосується змін у житті соціально зрілої людини – носія сформованих особистісних структур, автономного і відповідального за самостійні рішення. Вона відзначає, що така соціалізація здійснюється на інституціалізованому рівні та пов'язана з переживанням кризи старіння. Тут, на її думку, актуальним стає процес соціальної адаптації людини похилого віку до нових соціальних ролей та умов життєдіяльності, який супроводжується їх автономізацією (відокремленням), що є результатом становлення людської індивідуальності.

Вивчення соціалізації стосовно активності певних соціальних сфер (політична, правова тощо) базується на трансформації первинно сформованої ідентичності особистості відповідно до свідомого опанування особистістю тих нормативних позицій, які задаються активністю відповідних угруповань.

Досліджуючи особливості політичної соціалізації студентської молоді в умовах суспільства, що реформується, С.К. Костючков [9] відзначає, що вторинна соціалізація здійснюється в процесі практичного включення індивіда в політичне і трудове життя. Саме в процесі вторинної соціалізації відбувається критичне переосмислення політичних знань, цінностей, формування власних політичних орієнтацій та стійких зразків рольової поведінки. Як правило, це відбувається в середньому і старшому віці.

У дослідженні процесів конструювання політичної ідентичності як основи досягнення певного рівня соціалізації, яке проведене О.Д. Кірієнко [7], ця ідентичність розуміється як елемент суб'єктивної реальності індивіда, що виникає внаслідок інтерналізації структури політичної реальності, її інституційного та легітимізаційного компонентів у свідомість індивіда через процес вторинної соціалізації.

Вторинна соціалізація в процесі навчання дорослої людини акцентує проблеми змін організаційної системи навчання (перехід зі школи до вишу), розширення можливостей у певній професії або кардинальної зміни професійної орієнтації. Тут основна активність особистості спрямована на самоусвідомлення здобутків первинної соціалізації та їх ревізію відповідно до нових

реальностей, що виникають у життєдіяльності особистості. Аспекти дослідження вторинної соціалізації в освітньому просторі визначаються двома векторами, що утворюють єдність цього процесу: зовнішні впливи (якість змісту навчання й виховання, соціально-психологічні організованості певного навчального закладу, насиченість освітнього середовища тощо) та особистісні інтенції щодо особистісної відповідальності за набуття професійних компетентностей [15].

О.В. Твердовська й Ф.П. Власенко [14], наголошуючи на освіті як гуманітарній технології соціалізації особистості, відзначають, що освіта постає як сфера виявлення та використання особистістю власного потенціалу для життєдіяльності, де основними функціями є: розвиток її успішності, допомога і підтримка в освоєнні світу та самовизначенні, створення сприятливих умов і можливостей для засвоєння соціального досвіду, а також впровадження культурних елементів у систему дій людини. Соціалізація та самовизначення особистості здобувача освіти, на думку С.В. Косянчука [17], водночас детермінуються ефективністю формування ціннісно-смыслових установок та орієнтацій за наявності високої якості освітнього потенціалу змісту навчання. Вивчення соціалізації як форми саморозвитку внутрішнього потенціалу особистості в умовах професійного навчання дало змогу М.І. Вовковінському [16] стверджувати, що соціалізація майбутнього фахівця залежить від задоволення його адаптаційних потреб та подальшого прагнення до саморозвитку з метою самоактуалізації.

Аналіз вивчення окремих напрямів дослідження вторинної соціалізації дає змогу відзначити їх характерні тенденції, які наразі лише позначені та потребують більш глибокого розгляду. Зокрема, такі:

1. Вивчення закономірностей вторинної соціалізації прямо або опосередковано виявляють характеристики дорослої людини як суб'єкта власної життєдіяльності.

2. Наявні зміщення акцентів з уявлень про соціалізацію як процес, що стосується опанування особистістю стабільних соціальних відносин у чітко структурованому соціумі, на розуміння соціалізації як процесу конструювання власного соціального простору шляхом побудови зв'язків з безліччю інших соціальних просторів.

3. Аналіз впливів вторинної соціалізації як стимулу для розвитку особистісних можливостей та поштовху до самовираження й самореалізації особистості.

4. Вторинна соціалізація на основі належності до соціальних груп досліджується у логіці від психологічного (соціологічного тощо) аналізу специфіки групи до соціалізаційних процесів, що в ній відбуваються (професійна соціалізація).

Вивчення вторинної соціалізації в контексті культурно заданих норм вікових змін здійснюється у логіці від специфіки аналізу соціалізаційних процесів згідно з особливостями сприйняття власного віку до вияву проблемностей, що виникають в інституалізації цих процесів.

Аналіз процесів вторинної соціалізації відповідно до специфіки включення особистості в діяльність соціальних груп будується на інтеграції або поєднанні специфіки групової діяльності та вияву проблем і специфіки соціалізаційних процесів.

5. Дослідження вторинної соціалізації можна згрупувати відповідно до сфер вияву соціальних здібностей: життєзабезпечення (професійна діяльність, дозвілля, аматорські заняття); особистісний розвиток (освіта, громадська активність); соціальна комунікація (спілкування, медіакомунікація, сімейні стосунки).

Окремо відзначимо певні неузгодженості між застосуванням понять «вторинна соціалізація» та «ре соціалізація». Тут наявними є дві тенденції їх застосування: як специфічних за змістом понять, що мають особливий контекст застосування, та як синонімічного ряду.

Термін «ресоціалізація» був уведений американськими соціальними психологами А. Кеннеді та Д. Кербером [11] для позначення процесу «вторинного» входження індивіда в соціальне середовище в результаті певних «дефектів» соціалізації (ресоціалізація звільнених з місць позбавлення волі) або внаслідок зміни соціокультурного оточення (ресоціалізація мігрантів). Тут дослідження ресоціалізації як специфічного процесу зумовлено обмеженнями, пов'язаними з тим, що йдеться про умови життєдіяльності, які мають характер кризи, коли сформовані статусно-рольові та ціннісно-нормативні структури не дають змоги ефективно функціонувати в рамках існуючих суспільних відносин [2].

Трактування вторинної соціалізації як розвитку соціальності в умовах повсякчасних соціальних змін, як свідомої зміни активності людини у конкретній ситуації соціального неуспіху надає підстави

використовувати ці поняття як синоніми. Важливо, що обидва підходи під час визначення ресоціалізації спираються на розуміння її як процесу опанування нових умов життєдіяльності дорослою людиною.

Ми погоджуємось з висновками О.І. Власової та О.С. Стась [18], що на етапі вторинної соціалізації, основними подіями якого є входження особистості у трудову діяльність і формально-ділові відносини, які її супроводжують, досягнення нею професійної майстерності та кар’єрного зростання, відбувається багато змін у сфері її життєдіяльності, які в основному й зумовлюють її подальшу психічну динаміку. На цьому етапі особистість досягає «камне» у своїй трудовій діяльності, формуються її спеціальні здібності, укріплюється система соціальних ролей, актуалізується творчий потенціал.

Л.Е. Орбан-Лембрик [19] відзначає, що успішність людини в процесі соціально-професійної адаптації, професійного розвитку та оволодіння різними видами діяльності, пов’язаними із виробничою взаємодією, ефективним управлінням і співробітництвом з іншими людьми, робить актуальною постановку питання про наявність оптимальної конфігурації відповідних соціально-продуктивних механізмів активності особистості та особливості їх динаміки.

Отже, аналіз різноманіття дефініцій вторинної соціалізації підкреслює складність її визначення саме тому, що існує необхідність постійного уточнення й обґрунтування межі між первинною соціалізацією та вторинною, специфіки її співвідношення з ресоціалізацією. Однак ми вважаємо, що найбільше відповідають сучасності дослідження, що базуються на підході розуміння соціалізації як динамічного процесу формування та розвитку соціальних здібностей (О.І. Власова, Ю.М. Швалб), тобто саме набуття особистістю своєї соціальності. За цим підходом розвиток соціальності здійснюється в системі неперервних змін, що відбуваються в життєдіяльності та життєздійсненні особистості, відтак вторинна соціалізація та ресоціалізація утворюють синонімічний ряд.

На нашу думку, можна стверджувати, що перманентна взаємодія особистості із соціальним світом і, навпаки, соціального світу з особистістю, вимагає сформованості та розвитку протягом усього життя соціальних здібностей особистості, що забезпечують ефективне освоєння соціуму, який є швидким, нестійким і невизначеним. Можна стверджувати, що завдяки вторинній соціалізації ті зміни, що відбуваються в соціальній реальності індивіда (безпосередньо або опосередковано), видозмінюють його уявлення про цю соціальну реальність, а достатній рівень сформованості соціальних здібностей дає змогу уникати стресових сценаріїв під час трансформації картини світу й забезпечує ефективну адаптивність людини в цьому соціальному світі.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведений нами загальний аналіз сучасних досліджень з проблеми вторинної соціалізації засвідчив, що, з одного боку, існує нагальна потреба наукового аналізу цього феномену, а з іншого, – дослідження певною мірою мають фрагментарний характер. Ми вважаємо, що основною характеристикою вторинної соціалізації особистості є її практично непередбачуваний характер, а сучасні проблеми її соціально-психологічного дослідження пов’язані з:

- активною динамікою змін суспільних відносин, що зумовлює необхідність розвивати наявні соціальні здібності дорослої людини;
- змінами, що відбуваються у змісті значного кола професій, що вимагає актуалізації соціалізаційних процесів у сфері професійної діяльності;
- урізноманітненню форматів соціальної інформаційної взаємодії, які є природними для дитини та інноваційними для дорослого;
- необхідністю подолання наявних розбіжностей соціалізаційних траєкторій, які протиставляються уніфікованій моделі соціалізації радянського зразка;
- зменшенням державного сегмента інститутів соціалізації та їх впливів;
- складності досягнення високого ступеня соціальної ідентичності, що пов’язані з нестабільністю, динамічністю й непередбачуваністю сучасної ситуації в суспільстві;
- ускладненням процесів відтворення соціокультурного досвіду завдяки спрощенню міжособистісних обмінів, що зумовлені глобалізацією.

Відтак, перспективними завданнями щодо вивчення вторинної соціалізації є пошук механізмів, які забезпечують певну стабільність і особистості, і суспільства, а також побудови моделей соціалізаційних процесів, що відбуваються в умовах змін життєдіяльності особистості.

Окремо відзначимо нагальну необхідність дослідження контекстів вторинної соціалізації (ресоціалізації) професійної діяльності в освітній сфері: сьогодні без обґрунтованого й ефективного вивчення специфіки професійної соціалізації освітян та створення умов її ефективного здійснення неможливо забезпечувати й супроводжувати особистісно-вікову соціалізацію дитини в інститутах освіти. У цьому контексті особливо відзначимо освітню сферу професійної діяльності, яка стає певним форпостом соціалізаційних впливів, з одного боку, на особистість, що формується, розвивається й здобуває необхідні для сучасного життя соціальні здібності, а з іншого – на особистість дорослого щодо повсякчасної необхідності його вторинної соціалізації.

Серед основних напрямів таких досліджень є аналіз процесів пізнання, освоєння й трансформації специфіки соціально-професійних ролей освітян, а також виявлення складових системи норм і цінностей, що вироблені та прийняті в суспільстві, у певному освітньому закладі, та здатності сприймати нове, продукувати відповідно до викликів сучасності нові соціальні норми. Додамо, що набуття соціальних здібностей взаємодії в інформаційному просторі та мережі Інтернет є значущим завданням професійної соціалізації освітян, бо саме там сьогодні зосереджується широкий спектр неконтрольованої соціальної інформації, соціальні впливи якої на молодь є дуже відчутними.

Література

1. Мех О.А. Засади та проблеми соціалізації науки, техніки і технологій // Наука та наукознавство. – 2014. – № 1. – С. 21–31. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/86016>
2. Щербо И.А. Проблемы периодизации процесса социализации // Научные проблемы гуманитарных исследований – 2010. – № 6. – С. 190–195 – Режим доступа: https://elibrary.ru/download/elibrary_15016187_58030526.pdf
3. Злишков В.Л. Ідентифікація та самоідентифікація як первинні та вторинні чинники саморозвитку особистості педагога // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка: збірник наукових праць. – 2007. – № 1(19). Режим доступу: <http://ela.kpi.ua/handle/123456789/8428>
4. Коваль Г.В. Професійна соціалізація державних службовців в умовах реформування державної служби в Україні // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. – 2015. – № 2. Режим доступу: http://el-zbirn-du.at.ua/2015_2/5.pdf
5. Швалб Ю.М. Психологічні моделі соціалізації особистості // Актуальні проблеми психології. – 2015. – Т. 7, Вип. 38. – С. 503–517. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appsuh_2015_7_38_45.
6. Ліфарєва Н.В. Вторинна соціалізація людей похилого віку як соціально-педагогічна проблема // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія : Педагогіка і психологія. – 2013. – № 2. – С. 28–34. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vduer_2013_2_7.
7. Кірієнко О. Принципи побудови політичної ідентичності в теорії соціального конструктивізму // Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. – 2015. – Випуск 7. – С. 169–176
8. Докаш В.І., Онуфрієва Л.А., Рудзевич І.Л. Соціалізація особистості: соціопсихологічний контекст // Проблеми сучасної психології. – 2014. – Випуск 24. – С. 177–190.
9. Костючков С.К. Особливості політичної соціалізації студентської молоді в умовах суспільства, що реформується // Габітус (Habitus). – 2016. – Вип. 2. – С. 90–95. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/habit_2016_2_16.
10. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. – М.: Медиум, 1995. – 323 с.
11. Коваленко А.Б., Корнев М.Н. Соціальна психологія: підручник. – К. : Геопринт, 2006. – 400 с.
12. Захаркин Р.А. Вторичная социализация как один из базисных социальных процессов в современном обществе // Теория и практика общественного развития. – 2018. – Вып. № 1. – Режим доступа: http://teoria-practica.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/2018/1/sociology/zakharkin.pdf
13. Власова О.І. Психологія соціальних здібностей: структура, динаміка, чинники розвитку: монографія. – К. : Київський університет, 2005. – 307 с.
14. Твердовська О.В. Власенко Ф.П. Освіта як гуманітарна технологія соціалізації особистості // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2015. – № 4 (35). – С.24–27. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/106568/1/07.pdf>
15. Болтов Д.А. Теоретико-методологическое изучение процесса социализации в учреждениях образования // Альманах современной науки и образования. – 2009. – № 4, ч. 1. – С. 33–39. – Режим доступа: www.gramota.net/materials/1/2009/4-1/9.html.
16. Вовковінський М.І. Соціалізація як форма саморозвитку внутрішнього потенціалу особистості учня професійно-технічного навчального закладу // Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка. – 2015. – Вип. 10. – С. 19–28. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/11285/1/УДК%20377.pdf>.
17. Косянчук С.В. Технологический подход к процессу формирования ценностно-смысловых ориентаций старшеклассников / С.В. Косянчук // Univers Pedagogic. – 2014. – №1(41). – С. 53–60. – Режим доступу: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/30748
18. Власова О.І., Стась О.С. Вплив чинників вторинної соціалізації на динаміку соціальних здібностей особистості // Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць: Том 7. Екологічна психологія. – 2008. – Випуск 15. – С. 333–337. – Режим доступу: <http://ecopsy.com.ua/index.php/publikatsii/zbirky-naukovykh-prats>.
19. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : підруч. : У 2 кн. Кн.1 : Соціальна психологія особистості і спілкування. – К. : Либідь, 2004. – 576 с.

20. Власенко Ф.П. Нові вектори соціалізації індивіда в умовах сучасних суспільних трансформацій // СОФІЯ. Гуманітарно-релігійнознавчий вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2017. – № 1(8). – С. 48–51.

References translated and transliterated

1. Meh O.A. Zasady ta problemy socializacii' nauky, tehniky i tehnologii [Principles and Problems of Socialization of Science and Technology] // Nauka ta naukoznavstvo. 2014. № 1. S. 21–31.
2. Shherbo I.A. Problemy periodizacii processa socializacii [The Problems of Periodization of Socialization Process] / I.A. Shherbo // Nauchnye problemy gumanitarnykh issledovanij. 2010. № 6. S. 190–195
3. Zlyvkov V.L. Identyfikacija ta samoidentyfikacija jak pervynni ta vtorynni chynnyky samorozvytku osobystosti pedagoga [Identification and Self-Identification as Primary and Secondary Factors of Personal Self-Development of Teachers] // Visnyk NTUU «KPI». Filosofija. Psihologija. Pedagogika: zbirnyk naukovykh prac'. 2007. № 1(19). URL: <http://ela.kpi.ua/handle/123456789/8428>
4. Koval' H.V. Profesijna socializacija derzhavnykh sluzhbovciv v umovah reformuvannja derzhavnoi' sluzhby v Ukraini [Professional socialization civil servants in the reforming the civil service in Ukraine] // Teorija ta praktyka derzhavnogo upravlinnja i miscevoho samovrjaduvannja. 2015. № 2. URL: http://el-zbirn-du.at.ua/2015_2/5.pdf
5. Shvalb Ju. M. Psihologichni modeli socializacii' osobystosti [Psychological models of socialization] // Aktual'ni problemy psihologii'. 2015. T. 7, Vyp. 38. S. 503–517. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appsuh_2015_7_38_45.
6. Lifarjeva N. V. Vtorynna socializacija ljudej pohylogo viku jak social'no-pedagogichna problema [Secondary socialization of the elderly as a socio-pedagogical problem] // Visnyk Dnipropetrovs'kogo universytetu imeni Al'freda Nobelja. Serija : Pedagogika i psihologija. – 2013. – № 2. – S. 28–34. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdupe_2013_2_7.
7. Kirijenko O. Pryncypy pobudovy politychnoi' identychnosti v teorii' social'nogo konstruktivizmu [Principles of construction of political identity in the theory of social constructivism] // Visnyk L'vivs'kogo universytetu. Serija filos.-politolog. studii'. – 2015. – Vypusk 7. – S. 169–176
8. Dokash V.I., Onufrijeva L.A., Rudzevych I.L. Socializacija osobystosti: sociopsihologichnyj kontekst [The socialization of a personality: sociological and psychological context] // Problemy suchasnoi' psihologii'. – 2014. – Vypusk 24. – S. 177–190.
9. Kostjuchkov S. K. Osoblyvosti politychnoi' socializacii' students'koi' molodi v umovah suspil'stva, shho reformujet'sja [Features of political socialization of students in a society that is reformed] // Gabitus (Habitus). – 2016. – Vyp. 2. – S. 90–95. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/habit_2016_2_16.
10. Berger P., Lukman T. Socjal'noe konstruovanye real'nosti. Traktat po socyologyy znanyja [The Social Construction of Reality. A Treatise on sociology of Knowledge]. M.: Medyum, 1995. 323 s.
11. Kovalenko A.B., Kornjev M.N. Social'na psihologija: pidruchnyk [Social Psychology]. K. : Geoprynt, 2006. 400 s.
12. Zaharkin R.A. Vtorichnaja socializacija kak odin iz bazisnykh social'nykh processov v sovremennom obshchestve [Secondary socialization as one of the basic social processes in modern society] // Teorija i praktika obshchestvennogo razvitija. 2018. Vyp. № 1. URL: http://teoria-practica.ru/rus/files/arhiv_zhurnal/2018/1/sociology/zakharkin.pdf
13. Vlasova O.I. Psihologija social'nykh zdibnostej: struktura, dynamika, chynnyky rozvytku [Psychology of social abilities: structure, dynamics, factors of development] : monografija. – K. : Kyi'vs'kyj universytet, 2005. – 307 s.
14. Tverdovs'ka O.V. Vlasenko F.P. Osvita jak gumanitarna tehnologija socializacii' osobystosti // Osvita ta rozvytok obdarovanoi' osobystosti. – 2015. – № 4 (35). – S.24–27. – URL: <http://lib.iitta.gov.ua/106568/1/07.pdf>
15. Boltov D.A. Teoretiko-metodologicheskoe izuchenie processa socializacii v uchrezhdenijah obrazovanija [Theoretical and methodological study of the process of socialization in institutions of education] // Al'manah sovremennoj nauki i obrazovanija. – 2009. – № 4, ch. 1. – S. 33–39. – URL: www.gramota.net/materials/1/2009/4-1/9.html.
16. Vovkovins'kyj M.I. Socializacija jak forma samorozvytku vnutrishn'ogo potencialu osobystosti uchnja profesijno-tehnichnogo navchal'nogo zakladu [Socialisation as an internal potential self-development way of a VET school student's personality] // Naukovyj visnyk Instytutu profesijno-tehnichnoi' osvity NAPN Ukrainy. Profesijna pedagogika. – 2015. – Vyp. 10. – S. 19–28. – URL: <http://lib.iitta.gov.ua/11285/1/УДК%20377.pdf>.
17. Kosjanчук S.V. Tehnologicheskij podhod k processu formirovanija cennostno-smyslovnykh orientacij starsheklassnikov [Technological approach to process of forming value-sense orientations in the high school students] / S.V. Kosjanчук // Univers Pedagogic. – 2014. – №1(41). – S. 53–60. – URL: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/30748
18. Vlasova O.I., Stas' O.S. Vplyv chynnykiv vtorynnoi' socializacii' na dynamiku social'nykh zdibnostej osobystosti [Impact of factors of secondary socialization on the dynamics of social abilities of the individual] // Aktual'ni problemy psihologii'. Zbirnyk naukovykh prac': Tom 7. Ekologichna psihologija. – 2008. – Vypusk 15. – S. 333–337. – URL: <http://ecopsy.com.ua/index.php/publikatsii/zbirky-naukovykh-prats>.
19. Orban-Lembryk L. E. Social'na psihologija [Social Psychology]: pidruch. : U 2 kn. Kn.1 : Social'na psihologija osobystosti i spilkuvanja. – K. : Lybid', 2004. – 576 s.
20. Vlasenko F.P. Novi vektory socializacii' indyvida v umovah suchasnykh suspil'nykh transformacij [New channels of individual socialization in the conditions of contemporary social transformations] // SOFIJA. Gumanitarno-religijeznavchy visnyk Kyi'vs'kogo nacional'nogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. – 2017. – № 1(8). – S. 48–51.